

Ortadoğu'daki halk hareketleri, Türkiye ile Arap Birliği arasındaki ilişkilerin güçlenmesine ve yeni boyutlar kazanmasına neden oldu.

Arap Baharı ve Yansımaları

The Arab Spring and Its Reflections

Doç. Dr. Tarık OĞUZLU

ORSAM Ortadoğu Danışmanı
Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Abstract

The subject of this study outlines the new dynamics in the Middle East caused by the events called the Arab Spring. In this context, first of all, the cornerstones of the regional system in pre-Arab Spring period will be discussed. Then, the emerging developments at national, regional, and international levels will be analyzed. And finally, as a result of all these observations, how we should define the current developments in the most correct way will be discussed. It is assumed that showing these developments as a “spring”, “revolution”, or as a “renaissance” is important to predict the future.

Kısa süren bahar mevsiminin ertesinde sıcak bir yazın ve sonrasında ise işlerin tamamen ters giderek soğuk bir kışın yaşanacağı algısı pek isabetli değildir. Bu eski düzenin er ya da geç tekrar kurlabileceğini akla getirmektedir.

Giriş

Geçen senenin Aralık ayında Tunuslu bir seyyar satıcının güvenlik güçlerinden görmüş olduğu kötü muameleyi protesto etmek amacıyla kendisini ateşe vermesinden bu yana tam bir sene geçti. Bu zaman zarfında hem Ortadoğu'da tarihin akışı hızlandı hem de doğurdukları sonuçlar anlamında ortaya çıkan gelişmeler devrimsel özellikler gösterdi. Kimsenin devamından şüphe etmediği, yıkılmaz addedilen yönetimler birer birer tarih sahnesinden çekilmeye başladılar. Kamu oyunun ve halkın gücünün siyaset sahnesinde etkili olmaya başlamasıyla, bölgenin değişmez varsayılan dinamikleri altüst olmaya başladı. Gelişmelerden doğrudan ve dolaylı etkilenen bölge ve bölge dışı ülkeler dış politika ve güvenlik çıkarılarını eskisine nazaran daha farklı tanımlamaya başladılar.

Bu yazının konusu Arap Baharı olarak adlandırılan olayların Ortadoğu'da ortaya çıkardığı yeni dinamikleri ana hatlarıyla özetlemek olacak. Bu bağlamda ilk olarak Arap Baharı öncesi bölgesel düzenin temel yapı taşlarını tartışacağız. Daha sonra, ortaya çıkan gelişmeleri ulusal, bölgesel ve uluslararası düzlemde analiz etmeye çalışacağız. Son olarak da bütün bu gözlemlerin neticesinde, yaşanmakta olan gelişmeleri en doğru şekilde nasıl tanımlamamız gerektiğini tartışacağız. Gelişmelerin bir 'bahar' mı, 'devrim' mi, yoksa 'uyanış' mı olduğunu göstermenin bundan sonrasını öngörmede önemli olduğunu varsayıyoruz.

Öncesi

Arap Baharı öncesi geçerli olan bölgesel yapının belki de en önemli özelliği mevcut rejimlerin

neredeyse tamamının temsili ve demokratik olmayan karakteriydi. İktidarda bulunan yönetimlerin çoğu meşruiyetlerini ya askeri bir darbeye ve bunun neticesinde oluşturulan baskıcı devlet kurumlarına ya da kraliyet bağlarına ve monarşik bir geçmişe dayandırmaktaydı. Bütün bölge ülkelerinin, Türkiye ve İsrail'i dışarıda tutmak kaydıyla, paylaştıkları orta nokta kamu oyunun ve halkın meşruiyet oluşturmada etkisiz kaldığıydı. Meşruiyet ideolojilerden, zengin dogal kaynakların ulufe dağıtır mantığıyla halka dağıtılmasından, baskıcı devlet kurumlarının mevcudiyetlerinden ve dış düşmanların yaratılmasından kaynaklanmaktaydı.

Bu minvalde dikkat çekici bir gözlem yöneticilerinin halklarının gözünde meşru görüldüğü ülkelerin Arap Baharından doğrudan etkilenmediğidir. Bu ülkelerde iktidarları değiştirmek adına halkın sokağa dökülmesi söz konusu olmamıştır. Bu perspektiften bakıldığında İsrail, İran ve Türkiye diğer bölge ülkelerinden farklılaşmaktadır. En fazla meşruiyetin yaşandığı ülkelerde halk hareketleri hiç yaşanmazken, meşruiyetin daha az olduğu ülkelerde, ki bunlar daha çok monarşi ile yönetilen ülkelerdir, halk hareketleri kısa süreli olmuş ve rejimin değişmesiyle sonuçlanmamıştır. Monarşik yönetimlerin halklarıyla kurmuş oldukları meşruiyet ilişkisi baskıcı otoriter rejimlere nazaran daha güçlüdür. Meşruiyetin en az olduğu ülkelerde ise (Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Suriye) ortak nokta yönetimlerin iktidara bir askeri darbe neticesinde gelmeleri ve rejimlerinin devamını garanti altına almak adına baskıcı devlet kurumları tesis etmeleridir.

Arap Baharı öncesi dönemin ikinci temel özelliği, genel olarak bölgenin özel olarak da böl-

Halk hareketleri dalgasından şimdilik az etkilenen Suudi Arabistan, Yemen'deki iktidar değişimi için arabulucuk yaptı. Suudi yönetimi istikrarsızlığın yayılmasını önleme gayretinde.

gedeki ülkelerin çoğunun uluslararası siyaset bağlamında nesneleştirilmesi ve araçsallaştırılmasıdır. Ortadoğu tarih sahnesindeki önemini bölge dışı küresel aktörlerin bölgeye ilişkin çıkarları bağlamında edinmiştir. Bölgesel dinamiklerin belirlenmesinde bölge aktörleri genelde etkisiz ve pasif kalmışlar, bölge dışı aktörlerin bölgeye ilişkin vizyonlarının gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılmışlardır. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun, daha sonra Büyük Britanya'nın, son elli yıldır da Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgesel dinamikleri belirleyen en önemli aktörler olduklarını görmekteyiz. Küresel hakimiyet mücadelelerinin bölgesel aktörleri daha da nesneleştirilmesi ve bölge insanını kendi kaderini belirleme noktasından giderek uzaklaştırması bu yapının doğal sonucu olmuştur.

Bu bağlamda altı çizilmesi gereken üçüncü nokta Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye ilişkin politikalarının bölgenin genel dinamiklerinin oluşmasında çok önemli olduğudur. Bölgedeki rejimlerin birbirlerini nasıl algıladıkları ABD'nin onları nasıl algıladığıyla yakından alakalıdır. Bölgedeki rejimlerin devamlılığı ve meşruiyetleri Amerika Birleşik Devletleri ile kurdukları ilişkilere ve ABD'nin bölgeye ilişkin politikalarının gerçekleştirilmesinde oynadıkları rollere yakından bağlı olmuştur. ABD ile yapılan yakın işbirliği paradoksal bir şekilde rejimlerin ayakta kalmasını mümkün kılarken, kendi halklarının gözündeki meşruiyetlerinin aşınmasına sebep olmuştur.

Arap Baharı öncesi ABD'nin bölgeye ilişkin en önemli çıkarları şunlardı: İsrail'in topraksal bü-

'Uyanış' metaforu 'bahar' metaforuna göre daha sürekli ve istikrarlı bir dönüşümü sembolize etmektedir. 'Uyanış' bir kere başladıktan sonra tekrar uykuya yatmak ne kadar zor olacaksa, bu uyanışın uzun vadeye yönelik bir süreç olduğu da o kadar doğrudur.

tünlüğünün ve egemenliğinin devamı; İsrail'le yakın ilişki kurarak İsrail'in bölgesel meşruiyetinin pekişmesine dolaylı da olsa katkı yapan yönetimlerin desteklenmesi; bölgedeki petrolün Batı'ya akış yollarının garanti altına alınması ve petrolün Batı'ya makul fiyatlardan erişiminin sağlanması; diğer küresel aktörlerin bölgeye erişiminin ve bölge kaynakları üzerinde hakimiyet kurmalarının zorlaştırılması; ve bölgedeki devletlerin Amerika'nın bu hakim rolünü sorgulamalarının ve buna zarar vermelerinin önüne geçilmesi. Bu durum bize ABD'nin neden İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi bölgedeki en önemli müttefikleri olarak gördüğünü açıklamaktadır. Buna karşın, İran, Irak ve Suriye'nin genelde düşman kampta yer aldığını görmekteyiz.

Her ne kadar Irak Amerika'nın İran'ı dengeleme stratejisi bağlamında zaman zaman ABD'nin potansiyel müttefiki olarak tanımlanmışsa da, Saddam rejiminin bölgesel liderlik peşinde koştuğu ve uzun vadede Amerika'nın bölgedeki konumunu aşındırmak istediği algısı Washington'da güçlüydü. Esad rejimine ilişkin olarak da ABD yönetimleri genelde faydacı bir tutum benimsemişlerdir. Rusya'yla olan yakın stratejik ilişkileri ve İran'ın Hamas ve Hizbullah'a erişimi bağlamlarında oynadığı olumsuz rollere rağmen, Şam yönetimi, İsrail'le barış görüşmeye devam ettiği, İsrail'in varlığını sorgulamadığı ve de Lübnan'ın istikrarına katkı yaptığı oranda ABD tarafından tolere edilmiştir.

Arap Baharı öncesinde İran'ın ABD tarafından en önemli tehditlerden birisi olarak görüldüğü ise herkesin malumudur. Gerek nükleer silahlar

peşinde koşması, gerek kendi dini yönetim tarzını ve ideolojisini ihraç etmek istemesi, gerek körfezde ABD ile işbirliği yapan emirliklere ve krallıklara göz dağı vermesi, gerek İsrail'in varlığını ve meşruiyetini en acımasız şekilde sorgulayan ülke olması, gerekse de Saddam'ın devrilmesinden sonra hem Irak hem de bölgenin genelinde Şii eksenli nüfuz politikaları takip etmesi İran'ın neredeyse bütün Amerikan yönetimleri tarafından en önemli bölgesel tehdit olarak görülmesini mümkün kılmıştır.

Dikkat edilirse Amerika'nın Ortadoğu'ya ilişkin çıkarlarından bahes edilirken bunların arasında bölgenin daha liberal ve demokratik bir karakter kazanması yer almamaktadır. ABD uzun yıllar istikrar ve demokrasi arasındaki dengeyi istikrardan yana kurmayı tercih etmiştir. Bölgedeki rejimler, bütün anti-demokratik ve anti-liberal özelliklerine rağmen, Amerika'nın bölge politikalarına hizmet ettikleri müddetçe, Amerikan yönetimleri tarafından çeşitli şekillerde desteklenmişlerdir. Bu duruma en ideal iki örnek ABD'nin Mısır ve Suudi Arabistan'la kurmuş olduğu ilişkilerdir. Özellikle ABD'nin Mısır'a, onun İsrail'in varlığını sorgulamaması, İran'ın bölgesel arzularına bir set oluşturması ve 1979 tarihli Camp David anlaşmasına sadık kalması karşılığında, vermiş olduğu askeri ve ekonomik destek manidardır.

ABD'nin bölgedeki rejimlerle kurduğu bu yakın stratejik ilişki paradoksal bir şekilde bölge halklarının anti-Amerikancı ve İsrail karşıtı duygularının pekişmesini kolaylaştırmıştır. Bu rejimler ABD'ye olan yakınlıklarının ve halklarının temel arzularını yerine getirememelerinin doğurduğu

meşruyet krizlerini, halklarının daha fazla anti-Amerikancı ve İsrail karşıtı görüşleri benimsemesine imkan hazırlayarak bertaraf etmeyi ummuşlardır. Ayrıca El Kaide'nin ve radikal İslamcı akımların Ortadoğu coğrafyasında son yıllarda güçlenmesinde bölgedeki rejimlerin ABD ile kurdukları faydacı ve stratejik ilişkiler önemli olmuştur. Bir diğer deyişle, ABD'nin istikrarı öncelleyen bölgesel yaklaşımı uzun vadede Amerikan karşıtlığını körüklemiştir.

Arap Baharı öncesinde ABD'nin bu çıkmazdan kurtulmak için uygulamaya koyduğu yöntemlerden bir tanesi, bölgenin demokratikleşmesine daha fazla destek vermek olmuştur. Başkan Bush'un birinci başkanlık döneminin sonlarına doğru gündeme gelen bu politika temelde bölgede demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısının artmasının ABD'nin ulusal güvenliğine katkı yapacağı varsayımına dayanmaktaydı. Halklarının temel meneniyetsizliklerini gidermek için çalışacak seçilmiş yönetimlerin varlığı uzun vadede Amerikan karşıtlığını zayıflatacak, geri kalmışlığın önündeki en önemli engelin ABD'nin bölgesel politikaları olduğu algısı zayıflayacak ve İslamcı kesimlerin yönetim sürecine dahil olmaları ve sorumluluk taşımaya başlamaları onların keskinliklerini ve radikalliklerini törpüleyecekti. Bu anlayış önce Lübnan'da Hizbullah'ın iktidarın bir parçası olması sonrasında da Hamas'ın Filistin'de yapılan seçimleri kazanıp iktidara gelmesinden sonra yavaş yavaş cazibesini kaybetmeye başladı. Demokratik süreçlerin umulanın aksine daha fazla Amerika ve İsrail karşıtlığını körükleyebileceği algısı Arap Baharı öncesinde Amerika'nın bölgeye bakışında önemli bir konuma sahipti. Bölge halklarının demokratik olgunluğa ve bilince sahip olmadıkları, demokrasiyi iktidara gelmenin ve orada kalmanın bir aracı olarak gördükleri, ve bölgenin demokratikleşmesinin dışarıdan zorlama yerine uzun vadede ülke içi dinamiklerce gerçekleşmesi gerektiği yönündeki düşünceler daha sıklıkla gündeme geldi.

Sonrası

Bu arka plan çerçevesinde bakıldığında Arap Baharı eski düzenin temel parametrelerinin de-

vamına ilişkin ciddi zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu bölümde Arap Baharı sırasında yaşanmakta olan gelişmelerin ulusal, bölgesel ve uluslararası düzlemde ne tür sonuçlar ortaya çıkardığını tartışacağız.

Ulusal düzeyde ortaya çıkan en önemli gelişme mevcut rejimlerin birer birer tarih sahnesinden silinmeleri ve yerlerine halkların tercih ve beklentilerini doğrudan yansıtacak yeni yönetimlerin gelme sürecinin başladığıdır. Unutmamak gerekir ki Arap ulusları bu yönde bir değişimi ilk kez bu kadar derinden ve hızlı yaşamaktadırlar. Bu sürecin uzun ve belirsizliklerle dolu olacağını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bugünden yarına bölgedeki rejimlerin liberal demokrasinin kurucu değerleri doğrultusunda dönüşeceklerini ileri sürmek abartılı olacaksa da, bundan böyle halklarına hesap veremeyen, onların talep ve beklentilerini karşıladıkları oranda iktidarda kalabileceklerini idrak edemeyen rejimlerin ayakta kalması zorlaşacaktır.

Monarşi ile idare edilen ülkeler bu geçiş sürecini daha iyi yönetiyor olsalar da (demokratik ve liberal açılımlar yapıp parlamentolarına daha fazla yetki devrederek) uzun vadede Fas, Ürdün, ve Körfez bölgesindeki hanedanlık yönetimleri yerlerini temsili yönetimlere devredeceklerdir. Ulusal düzeyde yaşanmakta olan bir diğer değişim, şu ana kadar baskıcı laik yönetimler tarafından oyun dışında tutulan İslamcı ve liberal kesimlerin bundan böyle siyasetin meşru aktörleri olacağı ve de büyük ihtimalle ülkelerinde yapılacak seçimlerden sonra iktidara gelecektir. Tunus'ta devrim sonrası yapılan ilk seçimleri İslamcıların kazanmış olması ve benzer bir sonucun Mısır'da da bekleniyor olması önemlidir. Bu durum kaçınılmaz olarak İslamiyetin algılanışı üzerinde önemli etkiler doğuracaktır. İslamiyet'in bir ideoloji mi yoksa din mi olduğu, onun liberal, laik ve demokratik değerlerle nasıl bir arada olacağı daha sıklıkla tartışılacaktır. Bu süreçte umulan şey İslamcılarının yönetime gelecek sorumluluk almaya başlamalarının onların üzerindeki sihir perdesini kaldıracağıdır. Muhalefetleyen sahip oldukları cazibenin iktidardaki performanslarından etkilenecek olması son ker-

İran yönetimi Ortadoğu'daki halk hareketlerinden hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileniyor.

tedede İslamcıların halk arasındaki konumlarını etkileyecektir. İktidar yükü altında diğer toplumsal kesimleri anlama ve kazanma zorunluluğu, İslamcıların İslam dini üzerinde kurmuş gözükükleri hakimiyeti sonlandırabilir ve İslamiyet'in özünde bir din ve inanç sistemi olduğu algısını pekiştirebilir.

Arap Baharının ulusal düzeyde yol açtığı bir diğer sonuç ise geçiş süreçlerinin içeride kanlı mezhepsel, siyasi ve etnik çatışmaları körüklemesi riskidir. Şu ana kadar Tunus'ta böyle bir durumun yaşanmaması belki de tek teselli kaynağıdır. Tunus dışındaki bölge ülkelerinin neredeyse hepsinde ciddi iç savaş riskleri mevcuttur. Mısır ve Libya'da Mübarak ve Kaddafi yönetimlerinin gitmiş olması, bu ülkelerde farklı çatışma potansiyellerini de su yüzüne çıkarmıştır. Suriye'de de buna benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Esad iktidarda kalsa da iktidardan gitse de bunun kanlı

iç çatışmalara sebebiyet vermesi yüksek bir ihtimaldir. Bu ülkelerin neredeyse hepsinde iç savaş riskini doğuran en önemli faktör bu ülkelerin hiç birisinin gerçek anlamda birer ulus-devlet olamamalarıdır. Olası iç savaşların ise bölgesel etkilerinin olacağı kesindir.

Bölgesel düzeyde ortaya çıkan ilk etki bölgedeki istikrarsızlık, belirsizlik ve kaos ikliminin tırmanmasıdır. Bölge ülkelerinin birbirlerine ve bölgesel güç dinamiklerine ilişkin algılamaları radikal anlamda değişmektedir. Örneğin birçok gözlemci İsrail'in ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı çerçevesinde yaşanmakta olan olaylara olumsuz yaklaştığını söylemekte, buna mukabil Türkiye, İran ve Mısır'ın bu süreci kendileri açısından daha olumlu değerlendirdiklerini iddia etmektedirler. Bu da bize bölge içi ilişkilerde bir kutuplaşma atmosferinin ortaya çıkmakta olduğunu göstermektedir.

Artık bölgede yönetenler ile yönetilenler arasındaki meşruiyet ilişkisi yönetilenlerin rızası üzerinden yeniden tanımlanmaktadır. Bunun sancılı bir süreç olacağı ne kadar aşıkarsa yol kazalarına rağmen devam edeceğini söylemek de o kadar isabetlidir.

Mısır'da Mübarek rejiminin sona ermesi ve yerine Müslüman Kardeşler örgütünün gelebilme ihtimali İsrail yönetimini ürkütmekte ve İsrail'in yaşamakta olduğu kuşatılmışlık ve izole edilmişlik duygusunu perçinlemektedir. İsrail ayrıca, Arap Baharı dolayısıyla İran'ın nükleer girişimlerinin gündemden düşmüş olmasına ihtiyatla yaklaşmaktadır. Bu bağlamda İsrail'in korkularını artıran bir diğer faktör ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra İran'ın bölgesel etkinliğinin daha da artabileceği olmasıdır. Arap Baharının İsrail açısından ortaya çıkardığı olumsuz gelişmelerden bir diğeri Türkiye ile yaşanmakta olan kriz ortamını daha da içinden çıkılmaz hale getirmesidir. Son dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasında Arap Baharı asıl neden olmasa da tarafların bu süreçte gelişen olayları farklı yorumlamaları Türk-İsrail ilişkilerinin eski düzeyine gelmesini zorlaştırmaktadır.

İran'ın bu süreçte yaşanan gelişmeleri hem olumlu hem de olumsuz yorumlamasını mümkün kılacak faktörler aynı anda mevcuttur. Gerek Mısır, gerek Libya ve gerekse Tunus'ta Amerika yanlısı ve İsrail ile fonksiyonel ilişkiler geliştirmiş yönetimlerin iktidardan gitmek zorunda kalmaları İran'ın bölgesel manevra alanını artırmış olsa da, uzun vadede liberal-demokrasi yönündeki eğilimlerin güçlenmesi İran'daki mevcut rejimin devamını zorlaştırabilir. Ayrıca, Suriye'deki Esad rejiminin sona ermesi, İran'ın İsrail ve Batı karşısında sahip olduğu önemli bir pazarlık gücünü kaybetmesi anlamına gelecektir. Suriye üzerinden Hizbullah ve Hamas'ı kontrol edebilmesi zorlaşır ve İran'ın kuşatılmışlık duygusu güçlenir.

İran açısından Arap Baharının ortaya çıkardığı bir diğer olumsuz gelişme Türkiye-İsrail ilişkile-

rinin özellikle Suriye'de yaşananlardan olumsuz etkilenmesidir. Türkiye Esad rejiminin karşısında yer alıp muhalif güçlere destek verirken, İran şu ana kadar Esad rejiminin devamını elinden geldiğince desteklemeye çalışmıştır. Türkiye'nin gerek bölgenin genelinde gerekse de Suriye'de yaşanan bağlamında kendisini daha çok Batı ve demokratik muhalif unsurların yanında konumlandırması, İran tarafından kaygıyla izlenmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu liberal-müslüman-demokratik ve laik kimliğin bu süreçte bölgedeki değişim hareketlerine en inandırıcı ilham kaynağını sunacağı ihtimali İran'ı endişelendiren bir diğer durumdur.

Arap Baharının İran açısından ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise bu ülkenin nükleer silah edinme yönündeki arzularını körüklemesidir. Varlığını tehlikede gören Tahran rejimi hem İran halkı üzerindeki meşruiyetini tazelemesinde hem de ABD ve İsrail'e karşı caydırıcılık kabiliyetini artırmasında nükleer silahların varlığından daha fazla medet umabilir.

Bölgesel düzeyde etkileri tartışırken Suudi Arabistan yetkililerinin Arap Baharından genel anlamda hoşnut olmadıklarını söylemek gerekir. Bunda Mübarek rejiminin kısa sürede Amerikan yönetimi tarafından gözden çıkartılmış olması ve ABD'nin Suudi Arabistan'ın Bahreyn'deki Şii ayaklanmasını bastırması için Sunni kraliyet yönetimine askeri destek vermesini eleştirmesi etkili olmuştur. Benzer bir halk hareketi ile karşılaştıklarında Suudi yetkililer kendilerinin de Washington tarafından gözden çıkartılabileceklerini düşünmektedirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Suudi Arabistan hem Irak hem de Körfez

Artık bölgede hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı kesindir. Bundan böyle yerel aktörler kendi kaderlerini daha fazla kendileri tanımlayacaklar, bölge dışı aktörler de bu duruma ayak uydurmak zorunda kalacaktır.

bölgesinde İran'ın artmakta olan etkisinden rahatsızdır. Riyad Arap Baharının Tahran'ın bölgedeki manevra alanını genişlettiğine inanmaktadır. Bu durum Suudi Arabistan'ın neden Esad rejimini gözden çıkarmış olduğunu açıklamaktadır. Suriye'yi kaybetmiş bir İran'ın bölgesel etkinliğinin zayıflayacağı düşünülmektedir. Suudi rejimi kendi ülkesinde olası bir halk hareketinin önünü almak adına vatandaşlarına ulusal gelirden daha fazla kaynak aktarmaya başlamış ve kadınların sınırlı da olsa toplumsal ve siyasi hayata katılımının önünü açmıştır. Ürdün, Fas, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki monarşik yönetimlerin Arap Baharını bölgedeki otoriter cunta rejimlerine nazaran daha iyi yönettikleri görülmektedir.

Arap Baharı bölge ülkeleri arasında hiç kuşkusuz Türkiye'yi de etkilemektedir. Kimi gözlemciler göre bu etki genelde olumsuzdur. Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye'yle olan ilişkilerinde uygulamaya çalıştığı 'komşularla sıfır sorun' politikası uygulanamaz hale gelmiştir. Suriye ile yaşamakta olan balayı, Ankara'nın Esad karşısındaki muhalif unsurları desteklemesi ve Esad'ın Türkiye'nin uyarılarını bir türlü ciddiye alıp ülkesinde gerekli liberal demokratik reformları yapmaması nedeniyle sona ermiştir. Türkiye, Tunus ve Mısır'da daha olayların başlangıcında muhalif hareketlerden yana tavır alırken, Libya ve Suriye'deki gelişmeler karşısında önce ihtiyatlı bir 'bekle gör' politikası takip etmiş, daha sonra ise yönetimlerin bir türlü reform yapmamaları, halklarının taleplerini yerine getirmemeleri ve muhafif güçlere karşı orantısız güç kullanmalarından zorlayıcı tedbirlere destek vermeye başlamış ve safını muhaliflerden yana belirlemiştir. Libya örneğinde Türkiye önceleri uluslararası

askeri bir operasyona karşı gelirken daha sonra Kaddafi'nin şiddeti tırmandırması ve iktidardan ayrılmak istememesi karşısında NATO önderliğinde oluşturulan uluslararası insani müdahale güücüne katılmıştır.

Arap Baharının Türk dış politikasında ortaya çıkardığı en önemli etki, 'komşularla sıfır sorun' politikasının ciddi bir revizyona tabi tutulması gereğini ortaya çıkarmış olmasıdır. Bu revizyon iki şekilde yaşanmaktadır/yaşanmalıdır. Öncelikle bundan böyle Ankara kendi yaşamakta olduğu liberal demokratik dönüşümün ruhuna uygun olarak dışarıda daha fazla demokratik oluşumların yanında yer alacaktır. Kendi değerleri ile uyumlu gelişmeleri daha fazla destekleyecektir. Artık Ortadoğu'da rejimlerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerine bakılmaksızın Ankara'nın onlarla tamamen faydacı ve çıkar odaklı ilişkiler kurması beklenemez. İkinci olarak Ankara bir yandan bölgede artmakta olan belirsizlikler karşısında olayları şekillendirmek adına daha aktif davranacak ama bunu daha çok pragmatik bir bakış açısından yapmak zorunda kalacaktır. Dış politikayı değerler üzerinden oluşturmak güdüsü ne kadar güçlü olursa olsun bunu mevcut bölgesel gerçeklikler karşısında yapabilmek gittikçe zorlaşacaktır. Bölge ülkeleri arasında değerler mi yoksa çıkarlar mı dış politikayı daha fazla yönlendirmelidir tartışmasını en fazla Türkiye yaşayacaktır.

Arap Baharının uluslararası düzeyde ortaya çıkardığı etkilere gelince bunların ilki bundan böyle Kuzey Afrika, Dogu Akdeniz ve Ortadoğu bölgelerinin küresel sistemin dışındaki konularının yavaş yavaş sona ereceğidir. Bu böl-

gelerdeki ülkeler yaşayacakları liberal demokratik dönüşümlere paralel olarak küresel sisteme daha fazla entegre olacaklardır. Literatürde var olan bu bölgelerin asla liberal demokrasiye geçemeyeceklerine dair kuvvetli inanç bundan böyle zayıflayacaktır.

İkinci olarak, Arap Baharı sırasında yaşanan gelişmeler Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede sahip olduğu tartışmasız liderlik konumunu zayıflatmıştır. Bir yanda geleneksel olarak Amerika ile işbirliği yapmakta olan rejimlerin iktidardan uzaklaşmaları diğer yanda da bunların yerine gelmesi muhtemel unsurların Amerika'ya daha fazla şüphe ile bakacak olmaları bu durumda etkilidir. Buna bir de Amerika'nın Irak'taki askeri varlığını bu yılın sonunda sona erdireceğini eklersek Amerika'nın bölgesel gücündeki gerileme daha da hızlanacaktır. Son bir yılda yaşanan gelişmeler ABD'nin bölgeye ilişkin politikalarını ciddi anlamda gözden geçirmeye başladığını göstermektedir. Buna göre kayıtsız şartsız İsrail destekçiliği sona ermiş, Türkiye gibi ABD ile benzer bölgesel çıkarlara sahip olan müttefik ülkelerle ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Ayrıca Libya örneğinde görüldüğü üzere Amerika insani müdahalelerde sorumluluk ve liderliği Avrupalı müttefikleriyle paylaşmaya başlamıştır. Obama yönetiminin ABD'nin stratejik önceliğini Güney ve Uzak Doğu Asya olarak belirmesi bu reviyonu gerekli kılmakta ve hızlandırmaktadır.

Uluslararası düzeyde yaşanmakta olan bir diğer gelişme ise ABD'nin bölgedeki göreceli düşüşüne paralel olarak diğer küresel aktörlerin eskisine nazaran daha fazla bölgeye müdahil olmaya başlamalarıdır. Bölgedeki yerel aktörlerin çeşitlendiği, belirsizlik ortamının tırmandığı ve ABD'nin liderlik konumunun zayıfladığı bir ortamda diğer küresel aktörler Ortadoğu'da daha rahat hareket etmeye başlamışlardır. Suriye söz konusu olduğunda Çin ve Rusya'nın benimsedikleri tutum, Çin'in İran ve Suudi Arabistan'la olan ilişkilerini geliştirmeye başlaması, Avrupa Birliği'nin bölgeye ilişkin daha önceden oluşturmuş olduğu politikaları yeni şartlara uyumlu hale getirmeye başlaması bu bağlamda akla gelen ilk örneklerdir.

Sonuç

Her ne kadar bu yazı son bir yıldır bölgede yaşanmakta olan gelişmeleri Arap Baharı adı altında tartışmışsa da bu tamamen yazım kolaylığı açısından yapılan bir tercihtir. Kısa süren bahar mevsiminin ertesinde sıcak bir yazın ve sonrasında ise işlerin tamamen ters giderek soğuk bir kışın yaşanacağı algısı pek isabetli değildir. Bu eski düzenin er ya da geç tekrar kurlabileceğini akla getirmektedir. Halbuki, 'bahar' yerine 'uyanış' kelimesi daha isabetlidir. 'Uyanış' metaforu 'bahar' metaforuna göre daha sürekli ve istikrarlı bir dönüşümü sembolize etmektedir. 'Uyanış' bir kere başladıktan sonra tekrar uykuya yatmak ne kadar zor olacaksa, bu uyanışın uzun vadeye yönelik bir süreç olduğu da o kadar doğrudur. Söz konusu olan artık bölgede yönetenler ile yönetilenler arasındaki meşruiyet ilişkisinin yönetilenlerin rızası üzerinden yeniden tanımlanmaya başladığıdır. Bunun sancılı bir süreç olacağı ne kadar aşikarsa yol kazalarına rağmen devam edeceğini söylemek de o kadar isabetlidir. Ortadoğu halkları artık kendi kaderlerini kendileri belirleme noktasında geri döndürülemez bir yerededir. Mısır'da askeri geçiş yönetimine halkın vermeye başladığı tepkiler bunun en son örneğini sunmaktadır.

Yaşananları 'devrim' olarak ifade etmek de çok doğru değildir, zira devrimlerin neden olduğu keskin kopuşlar söz konusu değildir. Neredeyse hiç bir bölge ülkesinde halk hareketleri daha önceden planlanıp belirli bir program sayesinde sahneye konmuş değildir. Hareketlerin net bir liderliği de yoktur. Ayrıca hem Tunus hem de Mısır örneklerinde görüldüğü gibi, eski düzenin liderleri iktidardan uzaklaşmış olsalar da onların temsil ettikleri yönetim anlayışı ve idari yapılanma hala devam etmektedir.

Artık bölgede hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı kesindir. Bundan böyle yerel aktörler kendi kaderlerini daha fazla kendileri tanımlayacaklar, bölge dışı aktörler de bu duruma ayak uydurmak zorunda kalacaktır.